

הרב שי סימינובסקי

שימוש בגריל גז ביו"ט – בירורים והנהיות הלכתיות

הקדמה

לאחרונה נפוץ השימוש במתקן גריל (מנגל) לצליית בשר ביו"ט, בפרט כאשר ישנו אמצעי נוח ומהודר הלכתית לכיבוי האש בסוף התהליך באמצעות קוצב זמן (חגז). עם זאת עדיין ישנם מספר היבטים הלכתיים שראוי לבררם בהקשר זה.

א. החלפת בלון גז ביו"ט

מתקני הגריל מחוברים בדרך כלל למיכל גז יחיד.¹ כאשר מיכל נגמר באמצע הבישול, צריך להחליפו בשביל להמשיך את הבישול. פעולה זו כוללת פירוק והרכבה עם תקיעה בחוזק, של המיכל החדש לצנרת הגז. במקרה שבלון הגז נגמר באמצע הכנת המאכלים ביו"ט - האם ניתן להחליפו במיכל חדש? שאלה זו נחלקת למעשה למספר שאלות משנה:

- (1) האם החלפת בלון אסורה משום מלאכת בונה מן התורה או שמכיוון שכך הוא דרך השימוש בכיריים, הרי זה בגדר שימוש ולא בגדר בניין?
- (2) אם אכן החלפה אסורה מן התורה, האם ניתן להתירה ביו"ט משום 'מכשירי אוכל נפש'?
- (3) האם היתר 'מכשירי אוכל נפש' בעניין זה תלוי בשאלה האם ניתן לפתור את הבעיה באופן אחר - בשעת מעשה ע"י המשך הפעולה בכיריים ביתיות או מראש באמצעות החלפה יזומה של הבלון בבלון חדש מערב החג

1. החלפת בלון גז - האם אסורה משום בונה

כאמור לעיל, החלפת בלון גז כוללת פתיחת הברגה, המוברגת בהידוק רב, שליפת המיכל מן הצנרת, חיבור בלון חדש לצנרת הגז והברגה בהידוק. לכאורה, ישנם מספר טעמים להחשיב פעולות אלו כבונה/סותר:²

1. שאלה זו ייחודית דווקא למתקני גז מסוג זה, אשר אינם מחוברים לרשת הביתית אלא למיכל גז נפרד. כיריים ביתיות מחוברות בדרך כלל לשני בלוני גז, כך שבמקרה שהגז נגמר בבלון אחד, אפשר להשתמש בבלון הנוסף המחובר לצנרת, באמצעות סגירה ופתיחה של ברזי המיכלים ללא פירוק כלל. פעולה זו מותרת בפשטות לכתחילה - עיין שמירת שבת כהלכתה, פ"ג סעי' יא ובמשנה ברורה, ס' שיג ס"ק מה, בעניין הברגת כיסויי הכלים.
2. ראוי להדגיש: במקרה זה של החלפת מיכל ישן בחדש מדובר בסותר על מנת לבנות, שאיסורו מדאורייתא.

א) מדובר בפירוק לחלקים נפרדים והרכבת חלק חדש ולא רק פתיחה וסגירה (כמו חלונות ודלתות בבניין).³

ב) ההברגה נעשית בהידוק רב, וכבר כתבו הפוסקים שבהברגה מהודקת היטב יש להחמיר אפילו בכלים.⁴

ישנן גם סברות להקל:

א) החלפת בלון במהלך הבישול היא צורת השימוש הרגילה. אמנם פעולה זו נעשית לעיתים רחוקות בלבד, אך עדיין מדובר בפעולה שגרתית של החלפת מיכל ריק במלא, כלומר עצם העובדה שהמיכל התרוקן במהלך הבישול היא פעולה צפויה וידועה והטיפול בה הוא חלק מאופן פעולת הכיריים. ולא מדובר בתיקון.

ב) גם ההברגה עצמה שהיא פעולה פשוטה שאינה מצריכה מומחיות או אומנות מיוחדת, מעידה על כך שמדובר בשימוש רגיל.⁵ אמנם, יש מקום לחלק בין פתיחת וסגירת ברז המיכל לבין החלפת הבלון ופירוקו מהצינור הנעשים בדרך כלל ע"י איש מקצוע של חברות הגז.

2. האם החלפת בלון גז נחשבת 'מכשירי אוכל נפש' שאי אפשר לעשותם מערב יו"ט

גם אם נאמר שהחלפת המיכל אסורה משום מלאכת בונה, ופירוקו על מנת לשים בלון חדש משום סותר, יש לדון האם פעולות אלו נחשבות תיקון 'מכשירי אוכל נפש' שאי אפשר היה לעשותם מערב יו"ט ועל כן מותרים ביו"ט.⁶ בהיתר עשיית 'מכשירי אוכל נפש' שאי אפשר לעשותם מערב יו"ט, ישנם סייגים רבים ולא בכל דבר התירו.

א) לא התירו עשיית 'מכשירי אוכל נפש' כאשר יש בזה משום 'עובדין דחול', היינו שלא ניכר הקשר לתיקון המאכל.

ב) לא התירו כאשר התיקון הוא לצורך ימים מרובים.

ג) לא התירו כאשר מדובר בתיקון כלי גמור.

ועוד יש לדון מצד יסוד ההיתר, האם החלפת מיכל גז שהתרוקן נחשבת כמכשירים שאי אפשר לעשותם מערב יו"ט? מחד, לא ניתן לדעת בבירור מראש מתי ייגמר הגז בבלון, ובדרך כלל מבשלים עד סיומו ואז מחליפים במיכל חדש. מאידך, ע"י אומדן סביר ניתן להעריך האם הבלון עומד להתרוקן ולהחליפו מראש, בטרם יכלה כל הגז במיכל, ואם כן הרי זה בכלל מכשירין שניתן לעשותם מערב יו"ט, ואין להתיר החלפה. ונראה שנחלקו בדבר גדולי הפוסקים בדור האחרון. בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (פי"ג סעי' יא) כתב:

3. שו"ע, או"ח סי' שיג סעי' ו ובמשנה ברורה שם.

4. משנה ברורה, סי' שיג ס"ק מה, בשם המג"א.

5. משנה ברורה שם, כדין כיסויי הכלים שמותר לפתוח ולסגור גם בהברגה מהודקת וראה בדברי הגרש"ז אורבך להלן.

6. כך כתב השו"ע, סי' תצה סעי' א, וכן כתב ביאור הגר"א, על שו"ע או"ח סי' תצה סעי' ב, שנפסקה הלכה כדעת ר' יהודה, שמלשון 'עשה לכם' בפסוק נלמד היתר 'מכשירי אוכל נפש' שאי אפשר לעשותם מערב יו"ט. אך ישנן מס' מחלוקות בראשונים, מה היקף היתר זה וכן מחלוקות בין האחרונים בפירוש היקף ההיתר בדעת השו"ע. עניין זה מתבאר בהרחבה בבית יוסף, או"ח סי' תקט, עיין שם שבייר את שיטות הראשונים וכן במפרשי השו"ע שם בביאור דעת השו"ע והרמ"א בסעיף א (עיין ביאור הגר"א, על שו"ע או"ח סי' תקט סעי' א וכן ביאור הלכה, ד"ה אותו וד"ה וה"ה).

'... אבל טוב להימנע מלחבר מיכל גז חדש למערכת'. ובהערה (שם, ס) הביא בשם הגרש"ז אורבך:

שוב אמר לי הגרש"ז זצ"ל, דנראה דשפיר שרי לעשות כן כיון דהוה ממש לצורך או"נ וגם רגילין תדיר לפרק ולהחזיר, ואין זה דומה לעושה פחם או פתילה דאסור. ובספר 'פסקי תשובות' (סי' תקיד הערה 81) הביא בשם הגרי"ש אלישיב: וע"ע בש"כ פי"ג הערה נ"ו בשם הגרש"ז א שליט"א (זצ"ל)... אמנם בפנים הספר נוטה להחמיר כיון שצריך לזה אומנות וגבורה, וכן כותב לאסור בשו"ת שרגה"מ ח"ו סי' קס"ח, וכן בס' הל' המועדים פי"ג סעי' ד' בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] מביא לאסור א"כ ע"י נכרי... ורק במקרה שא"א להשיג נכרי, וא"א לבשל א"כ יחליפו את הצינור, ולא היה יכול לעשותו מעיו"ט כגון שלא ידע שבלון הגז עומד להתרוקן אפשר להתיר להרכיב בלון אחר דהוי כמכשירי או"נ שא"א לעשותן מעיו"ט.

מדברי הרב ש"ז אורבך נראה, שמתחילה סבר שאף על פי שמדובר בתיקון 'מכשירי אוכל נפש', הרי יש בזה גדר של 'עובדין דחול' (אולי משום שזהו תיקון לימים מרובים), ולכן אין לעשותו ביו"ט, ולאחר מכן חזר בו משני טעמים. ממה שכתב 'כיון דהוה ממש לצורך אוכל נפש' נראה שסבר שאספקת חומר בעירה לכיריים נחשב כמלאכת אוכל ממש ולא כמכשירים, ובעניין הכנת 'אוכל נפש' התירו גם ע"י תיקון גמור. בהמשך דבריו נראה שבא להתיר את המעשה מעיקרו דהיינו שאין בהחלפת המיכל ופירוקו משום מלאכה דאורייתא, ואף על פי שיש בכך פירוק והידוק בחוזק, משום שסוף סוף זו דרך השימוש בכירי גז, וממילא מותר הדבר מעיקרו. מדברי הרב אלישיב נראה שהכריע בשאלות הנ"ל להפך, וסבר שעצם החלפת המיכל היא מלאכה גמורה. לכן, ניתן לעשותה רק אם מדובר בהכרח מובהק להכנת 'אוכל נפש'. וממה שכתב 'ולא היה יכול לעשותו מעיו"ט כגון שלא ידע וכו'" משמע שמעיקר הדין אמור לבדוק ולדעת ולהחליף מראש. ונראה שסובר שגדר אינו יכול לעשותם מערב יו"ט אינו כולל כל תקלה שהתרחשה ביו"ט עצמו, אלא רק כאשר לא יכול היה לדעת עליה מראש. אשר לדעת ה'שמירת שבת כהלכתה' נראה שסובר שהחלפת מיכל נחשבת כמלאכת בונה, בעיקר ממה שהפנה בסוף ההערה ל'שלחן ערוך', סי' שב סעי' ד', בעניין פתיחת מכבש שתפוס בחוזקה, ומדובר בתיקון שלא הותר לצורכי 'אוכל נפש' מאחד הטעמים שהוזכרו בהלכה ונמנו (בחלקם) לעיל. עם זאת, מדקדוק לשונו שכתב 'טוב להימנע מלחבר', משמע שלא מדובר באיסור גמור, ולכן, אם יש הכרח לצורך הכנת סעודת יו"ט ניתן לעשות זאת, אם משום סברת הרב אלישיב ב'מכשירי אוכל נפש' שאי אפשר לעשותם הנ"ל, ואם משום שניתן לסמוך על הכרעת הרב ש"ז אורבך בעת הצורך.

3. האם מותר רק כשאינן אפשרות אחרת

למעשה, לאור מחלוקת הפוסקים לעיל, נראה שיש לבדוק מראש את הבלון מערב יו"ט, ואם יש חשש שייגמר במהלך השימוש ביו"ט, להחליפו מראש. רק אם נגמר בהפתעה במהלך הבישול בחג וזקוקים לכיריים להמשך הבישול אפשר להחליפו במיכל חדש.

ב. הקטנת האש במהלך הצלייה

בצליית הבשר לפעמים מתגברות הלהבות כתוצאה מהפרשת נוזלים ושומנים, ואז עשוי הבשר להיחרך באופן שייפגם טעמו. האם במקרה שכזה ניתן להקטין את האש ע"י סיבוב כפתור המבער. והאם היתר זה מותנה בכך שאין לו אפשרות לצלות את הבשר בכיריים אחרות, או כשצלייה במקום אחרות כגון במטבח הביתי כרוכה בטרחה, לכלוך ועוגמת נפש. כלומר, האם יכול להתנהג כפי שהיה עושה ביום חול ומקטין את הלהבה - או שהקטנת האש מותרת רק בתנאים מיוחדים וכפי שיתבאר להלן. מבואר בראשונים שכיבוי לצורך שמירת התבשיל הוא כ'מכשירי אוכל נפש' שהותרו ביו"ט.⁷ נחלקו האחרונים, האם היתר הכיבוי הוא דווקא כשלא ניתן לשמור על התבשיל באופן אחר, כגון ע"י הדלקת להבה אחרת על מנת להמשיך את הבישול, או שבכל אופן ניתן לכבות (אלא אם כן ניתן להעביר את התבשיל לאש שכבר קיימת, שזה בוודאי עדיף מכיבוי אך אינו נוגע לנידוננו). ה'אגרות משה'⁸ סובר שכאשר יש צורך יכול לכבות את האש, וסברתו היסודית בזה היא, שבמה שהותר לעשות מלאכה עבורו ביו"ט אין הבדל בין כיבוי למלאכה אחרת.⁹ אבל ב'שמירת שבת כהלכתה'¹⁰ הכריע ע"פ דעת הרש"ז אורבך ופוסקים נוספים שרק במקרה שאין אפשרות אחרת להמשיך את הכנת התבשיל, ניתן להקטין את להבת הגז, משום שהיכן שניתן להשתמש ב'מלאכת אוכל נפש', כגון הבערה, אין להשתמש ב'מכשירי אוכל נפש' כגון כיבוי. ב'פסקי תשובות'¹¹ הביא בשם כמה אחרונים שבכיבוי להבת גז אין כל כך למחות ביד המקילים בדבר מכיוון שבכיבוי להבת גז ישנם כמה צדדי קולא ביחס לכיבוי אש בעצים. וייתכן, שיש צד קולא נוסף כאשר העברה לאש אחרת כרוכה בטרחה, לכלוך וכדו', על פי מה שכתבו הפוסקים שגדר ההיתר בעשיית 'מלאכת אוכל נפש' ביו"ט, הוא גם במקום שע"י עשיית המלאכה תיחסך טרחה רבה או הוצאה כספית ואפשר שהוא הדין גם לנידוננו.¹² לעיתים, ניתן להרים מעל רשת הצלייה את הנתחים, על מנת שהשומן יפסיק לטפטף על האש, וכך תקטן הלהבה מאליה - גם פעולה כזו נחשבת לכיבוי, ואולם על פי דברי ה"ז¹³ שהובא ב'משנה ברורה'¹⁴ ניתן לעשות זאת, על מנת למנוע את חריכת המאכל. ולפי זה עצה טובה כדי להסתלק מהספק הנ"ל - להדליק מלכתחילה להבה קטנה, ולהגביר בזהירות על פי הצורך.

7. רא"ש, ביצה פ"ב סי' יט, ועיין רמ"א, או"ח סי' תקיד סעי' א ומשנה ברורה, שם ס"ק ז.
8. שו"ת אגרות משה, ח"ד סי' קג.
9. ועיין בדברי האגרות משה שם, שהאריך להוכיח שדברי המג"א, סי' תקיד ס"ק ב, שהדלקת אש עדיפה על כיבוי, אין להם מקור מוכרח בש"ס ובראשונים.
10. שמירת שבת כהלכתה, פי"ג סעי' י הערה נב.
11. פסקי תשובות, סי' תקיד אות ב.
12. היתר 'מלאכת אוכל נפש' על מנת למעט בטרחה - עיין שו"ע, סי' תקי סעי' א ומשנה ברורה ס"ק ו. וראה עוד מה שכתב בפסקי תשובות, סי' תצה אות ג הערה 20. להיתר 'מלאכת אוכל נפש' כדי למנוע הוצאת ממונית עיין שולחן שלמה, הל' יו"ט סי' תצה סעי' א אות ד.
13. ט"ז, או"ח סי' תקב ס"ק ג.
14. משנה ברורה, סי' תקיד ס"ק ז.

ג. הפעלת הגריל באמצעות 'הגז'

השימוש ב'חגז' מאפשר לקצוב מראש את משך הזמן שבו תבער האש, מבלי להיזקק לפעולת הכיבוי שנאסרה ביו"ט (והותרה רק בנסיבות מיוחדות כמבואר לעיל). לשם כך, יש לכוון את משך הזמן הרצוי להדלקה, לפני הדלקת האש,¹⁵ משום שכיוון ה'חגז' לאחר שהאש כבר הודלקה, ייחשב לגרם כיבוי, ופעולה כזו אסורה ביו"ט לדעת פוסקים רבים.¹⁶ את האש במכשיר הגריל יש להקפיד להדליק מאש קיימת. לכן, יש לפתוח את כפתורי המבערים לפני פתיחת ברז הגז הראשי, משום שסיבוב הכפתור מייצר ניצוץ אשר ידליק אש אם הגז כבר זורם. לאחר סיבוב הכפתור ופתיחת ברז הגז, ניתן להדליק את הגריל מאש קיימת.

סיכום ותמצית הנחיות הלכתיות לשימוש בגריל גז ביו"ט

- 1) לוודא מערב יו"ט שיש במיכל מספיק גז לצורך השימוש בחג ואם לא - להחליף מיכל מראש.
- 2) לכוון את קוצב הגז (חגז) לזמן הרצוי לפני הדלקת האש.
- 3) לפתוח את כפתורי המבערים לפני פתיחת ברז הגז.
- 4) לפתוח מראש את המבערים באש קטנה יחסית ולהגביר לפי הצורך.
- 5) להדליק את המבערים מאש קיימת.
- 6) אם נראה שהאש חזקה מדי ותחרוך את המאכלים כך שטעמם הרגיל ייפגם, ניתן להקטין את האש על מנת למנוע את החריכה.
- 7) יש המתירים להקטין את האש רק כשאינן דרך אחרת להמשיך את הצלייה (בכיריים אחרות וכיוצא בזה).
- 8) אם נגמר הגז במהלך ההכנה במפתיע וזקוקים לכיריים אלו על מנת להמשיך את הכנת המאכל ניתן להחליף את המיכל הריק במיכל מלא.

15. כעין מה שכתב המשנה ברורה, סי' תקיד ס"ק ג.

16. כך מבואר במג"א, סי' תקיד ס"ק ה וס"ק י, ובאחרונים נוספים. אמנם, פוסקים רבים התירו גרם כיבוי ביו"ט. עיין שם שעה"צ, ס"ק לא, שציין לדבריהם. ואולם דעת פוסקי זמננו להחמיר בדבר לכתחילה. עיין שמירת שבת כהלכתה, פי"ג סעי' יג הערה נח בשם הגרש"ז, וסעי' כז, והערה צט שם.